

גד אלדד

ספר המצוות וספר הברית

רשיי פתח את פירושו לתורה במדרש:

"אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיה מלווה ראשונה שנלטו זה ישראל. ומה טעם פתח בצדאשית? משום 'כה מעשיו הגיד לעמו' שאם יאמרו אויב"מ 'ליסטים אתם שכבשתם לכם ארלות ז' גויים' הם אומרים להם 'כל הארץ של הקצ"ה הוא נתנה לאשר ישר צטינו'."

וביאר הרמב"ן את דבריו:

"ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלוקים וסיפור כל ענין היצירה עד בריאת האדם... וכן עדן שהוא מבחר המקומות נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם. ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, וזרעם, חטאם גרם להם להפיצם במקומות, אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן משפט האלקים בארץ מעולם, וכ"ש... כי כנען מקולל... ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות הישוב אבל יירשוה עבדי ה' שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניו."

ויש לעיין האם תוספת זו של "בראשית" עד "החודש הזה לכם" היא הדבקה מלאכותית לספר התורה וצירוף יחידה נפרדת לתורה (מסיבות שהזכיר המדרש)? או שמא הוספה זו בעצם שינתה באופן מהותי גם את אופי הדברים שבאו אחריה ואין כאן שתי יחידות נפרדות אלא ספר השזור בשני קווים השונים ומשלימים זה את זה. בטרם נפתור את חקירתנו, עלינו לעיין בכמה פרשיות בתורה בהן מציינת התורה שבני ישראל התחייבו לקיים מצוות התורה ע"י מעמדים מיוחדים של כריתת-ברית, וטיבם של בריתות אלה.

מעמד הר סיני

על אופיו של מעמד הר סיני ניתן ללמוד מהמטרות שהציב לו הקב"ה (שמות י"ט ט): "ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם...". אפשר שכוונת הפסוק לשתף מטרות: השנייה מבוארת היטב, שהעם יאמין במשה. אמנם הראשונה מתבארת יותר בדברי משה לעם (כ', יז): "ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו."

הצד השווה שבמטרות אלה הוא העמדת נבואת משה, שהיא התורה, על תילה לבל יערערו העם באמינות דבריו ומצוותיו שמשה מוסר להם ולא יחטאו באי ציות למצוות שמשה פוקד עליהם בשם ה' (ועי' רמב"ם הלי יסוה"ת, פ"ח).

הבנה זו משתלבת יפה בתוכנו של מעמד הר סיני כפי שמתואר כאן שהוא מסירת מצוות יסוד לעם, שכן כהמשך למעמד זה מוסיפה התורה בצווי המשפטים בנוסף למצוות שנשמעו בהר סיני. אמנם בסוף פרשת משפטים אנו מתוודעים לאירוע נוסף שקשור למעמד הר סיני (שמות כ"ד, א-יא):

"ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחיתם מרחוק... ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת המשפטים, ויען כל העם קול אחד ויאמרו 'כל הדברים אשר דבר ה' נעשה' ויכתב משה את כל דברי ה' וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר... ויקח משה חצי הדם ויחצי הדם וזרק על המזבח. ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע'. ויקח משה את הדם ויזרק על המזבח ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה...".

ואף כי נחלקו הפרשנים על תיארוך עניין זה (רמב"ן כ"ד, א) נתחדש לנו שהייתה אף כריתת ברית במעמד הר סיני. אך מהעובדה שפרשה זו הופרדה ממעמד הר סיני עצמו, נראה שהמקרא מוסר לנו שלצד מעמד הר סיני ועשרת הדברות כרתו ברית כדבר נוסף. אשר על כן מובן הפסוק הבא (שם, יב): "ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם" לוחות האבן הן לוחות התורה והמצוה¹ כיוון שעליהם נכתבו התורה והמצוה שנמסרו במעמד הר סיני. ונמצאנו למדים ששני מאורעות התרחשו במעמד הר סיני זה לצד זה: **הברית וקבלת הלוחות והמצוות**. וכן ביאר בחידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת (פרשת משפטים):

"והנה התם בפרשת יתרו כתיב רק יעשה' והכא (בפרשת משפטים) כתיב יעשה ונשמע' ונראה דפירוש יעשה' הוא עשיית המצוות ונשמע' פירושו קבלת הברית... ולהכי בפרשת יתרו שמדבר מענין קבלת התורה ולהכי כתיב רק יעשה' לבד אבל הכא שמדובר הוא לענין כניסתם בברית כתיב גם ינשמע'".

מעמד הר גריזים והר עיבל

ניתן למצוא את שני המאורעות: הברית וקבלת מצוות מתרחשים שוב זה לצד זה ב"מעמד הר גריזים והר עיבל":

"ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום. והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות וזדת אתם בשיד. וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך... ובנית שם מזבח

1. בהסבר פסוק זה נקטנו כשיטת רש"י ואבי"ע בעוד שהרמב"ן (שם) חולק עליהם, עיי"ש.

לה' אלקיך... והעלית עליו עולת לה' אלקיך. וזבחת שלמים ואכלת שם... ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר: אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים... ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל... וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם... ארוז אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן.¹

ובפסוקים הבאים מפורטות הברכות והקללות אשר גם קריאתן נכללת במעמד זה כמתואר בספר יהושע (ח', לד). ברור לעין כל שיש כאן **כריתת ברית** ולכן הברכה והקללה הם חלק אינטגרלי ממעמד זה. אך מעתה נבין את מלא המשמעות שיש למעמד זה. לצד ה**ברית** נצטוו לכתוב את כל דברי התורה על אבנים. והנה לנו לוחות אבנים שעליהם כתובים דברי ה**תורה והמצווה**. אשר על כן נראה שלא "ברית" גרידא יש כאן אלא עם ישראל מצטווה לחדש את מתן תורה כאלו התורה ניתנת מחדש בארץ ישראל. אך אשר רק בה יכולים כל המצוות להתגשם ועל כן אנו מוצאים כאן את שני הממדים המאפיינים את מעמד הר סיני: צווי התורה והמצווה לצד כריתת ברית.

קבלת מצוות וכניסה בברית

את ההבדל בין "קבלת מצוות" לבין "כניסה בברית" ניטיב להבין לאור דברי הר"ן בדרשותיו (דרשה א'). הר"ן שואל מדוע נענש האדם כפליים על חטאו? הלא חטא באכילה מעץ הדעת ונענש גם בהפיכתו לבן תמותה וגם בגירושו מגן עדן!! השיב הר"ן שאין כאן אלא עונש אחד, עונש הגירוש, שאותו הטיל הקב"ה על האדם כעונש על חטאו. אך הפיכתו לבן תמותה אינה כלל עונש. שכן מעמדו של אדה"ר כבן אלמוות מותנה באופן מציאותי פיזיולוגי במיעוט הזדקקותו לחומר ועל כן החומר אינו מתבלה. אך לאחר שהעדיף האדם את החומר על הרוח ונתן פורקן לתאוות האכילה מעתה החומר דורש יותר ועל כן הוא מתבלה, וכתוצאה ישירה - בשלב מסויים הגוף פוסק מלעבוד, והאדם מת. אשר על כן אין זה עונש על חטאו אלא תוצאה מציאותית מחטאו.

בדומה לכך יש להבין את קיום התורה כמורכב משני פנים: "ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו 'רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה... ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום' (דברים ד', ו-ח).

מחד, קיום משפטי התורה הוא אורח חיים נבון וחכם מצד עצמו ועם המפר אותו צפוי לשיבוש סדרי החיים הנכונים ואנדרלמוסיה ציבורית, באשר לא השכיל לחיות נכון, אך אין זה עונש אלא תוצאה ישירה של חיים לא טבעיים ונכונים. ומאידך, נכנס עם ישראל בברית המזכה אותו בשכר בתמורה למעשיו, ובעונש אם יפר את הברית.²

2. על פי הדברים האלו ניתן לסווג אף את קבלת עול מלכות שמים שלנו בכל יום. פרשה ראשונה של קריאת שמע מתייחסת לקבלת המצוות מצד עצמן מצד שהן אמת. ברם פרשה שנייה עוסקת במימד הברית שבמצוות, השכר והעונש.

לוחות הברית

אמנם מקריאת מעמד הר סיני כפי שמתואר בספר דברים נבחין בדבר חדש. בעוד שבספר שמות הצטייר המעמד כמסירת מצוות לעם וחיזוק האמונה במוסר המצוות ובמשלחו, בוקעת נימה חדשה בספר דברים, בהבנת אופי עצם מעמד הר סיני:

"וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול. ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים... השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלקיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל... (דברים ד', ט-כג).

בפרק ה' פותח משה את קריאת עשרת הדברות במילים "ה' אלוהינו כרת עמנו ברית בחרב"³. עשרת הדברות הם דברי הברית ומעמד הר סיני הוא כריתת ברית ועל כן זוכים הלוחות להיקרא "לוחות הברית" בפרק ט' (בו מסופר על חטא העגל, הפרת הברית שנכרתה במעמד הר סיני) והארון נקרא "ארון ברית ה'" על שם הלוחות המופקדים בתוכו. הנה אם כן אף למעמד הר סיני וללוחות עצמן שני פנים: לוחות התורה והמצווה אך גם לוחות הברית. עתה לאחר שנוכחנו לדעת, שלמעמד הר סיני שני פנים, נשכיל להבין שאין כריתת הברית בהר סיני מאורע נפרד לצד מסירת הלוחות, אלא קבלת לוחות הברית הן המשך ישיר לכריתת הברית וקריאת ספר הברית וכך משתלבים יחד באותו מאורע קבלת מצוות וכניסה בברית.

ספר הברית

אין התורה מבארת את תוכנו ומהותו של ספר הברית אך דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ושמא ניתן לזהות ספר זה לאור הפרשיות המסיימות את ספר ויקרא (כ"ה, א-ב): "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה".

"פרשה זו פותחת סדרת מצוות, אשר לה נסמכים פרשיות שכר ועונש, המסתיימות בפסוקים (כו, מב-מו):

"וזכרתי את בריתי יעקוב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכר, והארץ אזכר. והארץ תעזב מהם, ותרץ את שבתתיה בהשמה מהם... ואף גם זאת

3. יגעי ולא מצאתי להבין את פשר השוני והכפילות בין מעמד הר סיני המתואר בפרק ד' למתואר בפרק ה'. ובמסקנת הדברים נראה, שמכיוון שמשה מסיים את נאומו הראשון בפרק ד' ומתחיל את נאומו השני בפרק ה' אין חזרה זו כי אם כאדם האומר לחברו "נחזור על הראשונות". עוד יש לציין שאמנם בשמות (י"ט, ה) מוזכר "ושמרתם את בריתי" אך אין בכך לערער את העולה מכל התיאור שם, מה עוד שגם ממילים אלו לא משתמע שהמעמד עצמו יהיה כריתת ברית.

בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם. וזכרתי להם ברית ראשונים... אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה".

המינוח "אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל" מלמד על שני צדדים העומדים זה מול זה, ומאיזכור חוזר ונשנה של הברית אפשר להסיק שזהו התוכן או חלק מהתוכן של "ספר הברית" שכרת משה עליו ברית בהר סיני. וכבר עמדו על כך חלק מהראשונים ובראשם חלק מהתנאים במכילתא⁴ (עיין ב"תורה שלמה" שמות כ"ד, ז). אם כנים אנו, לכאורה, יש לעורר שאלה: "פתח בכד וסיים בחבית" שהרי פתח במצוות וסיים בברית!! זאת ועוד, פרשיה קצרה יותר שנכתבה אחר הפסוקים שציטטנו המפרשת את דיני ערכים וחרמים חותמת את הספר במילים (כ"ז, לד): "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני".

וכפשוטם של דברים העניין מוקשה. וכי רק דיני ערכין ניתנו למשה בהר סיני והלא לעיל נכתב שדיני שמיטה אף הם נמסרו בהר סיני ומדוע אם כן הופרדו זה מזה? ומה פשר החתימה הכפולה של הספר?

נראים הדברים כי הפסוק שציטטנו החותם את ספר ויקרא כולל בתוכו אף את הצווים מתחילת פרשת בהר אלא שהחתימה הכפולה באה ליצור דו ממדיות לצוים שניתנו בהר סיני: מחד הם מרכיבי הברית הגוררת בעקבותיה שכר ועונש, ומאידך, הם המצוות אשר צוה ה', חוקים ומשפטים צדיקים, חוקי התנהגות ראויים וטובים מצד עצמם, שרק בעבור זאת יש לנהוג לפיהם.

מעתה מתברר שלתורה עצמה שני ממדים. התורה נכתבה בהר סיני כספר מצוות, אך מעבר לכך שהמצוות הם חוקים ראויים מצד עצמם ומצד מי שציווה עליהם, חוקים אלו הם מרכיבי הברית ובתוך "ספר המצוות" שקוע ונטמן "ספר הברית" בנוסף ובמקביל לו, ואשר הפרת הברית תגרור עונש, וקיומה - יעניק שכר. זאת מלבד עצם ההליכה בדרך ה' הראויה מצד עצמה מהפך הראשון שהצבענו עליו. ומכות דו-ממדיות זו יש מקום להבין את דברי הפסוק בספר מלכים ב' (כ"ג, ב): "ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה וכל ישרי ירושלם אתו והכהנים והנביאים... ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הגמצא בבית ה'". בעוד שבפרק כ"ב פסיח מבואר שהספר הנמצא הוא ספר התורה.

הברית בערבות מואב

דוגמה נוספת לשיקועו של ספר הברית בתוך ספר התורה ולדו-ממדיות המשתקפת מתוכו מצאנו בחומש דברים (כ"ח, ט):

"אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב

4. וכ"כ ה"חזקוני" ואמנם האביע (שמות כ"ד, ג) פירש שתוכן ספר הברית הוא מתחילת פרשת משפטים עד סופה אך בויקרא (כ"ה, א) ביאר שאף סיום ספר ויקרא נכלל בברית במשפטים. אמנם לרמב"ן דרך אחרת בביאור זמן אמירת סיום ספר ויקרא למשה, עיין בדבריו בראש פרשת "בהר".

מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב. פסוק זה חותם את מסכת הברכות והקללות והוא בעצם חותם את נאומו השני של משה בספר דברים, וחתם מעין הפתיחה, שכן כך פתח משה את נאומו (דברים ה', א-ג):

"ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם. ה' אלקינו כרת עמנו ברית בחרב לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים..."

הנה אם כן, הנאום פותח בברית חורב וממשיך בברית ערבות מואב המשתרעת על פני עשרים ושלושה פרקים ובה מפורטות מצוות רבות שכולן נכללות בברית ועליהם נכרתה הברית. וזהו ספר הברית של ערבות מואב ששוקע בספר התורה. מאידך, במקביל לפסוק חתימת הברית בערבות מואב מצאנו (במדבר ל"ו, יג) פסוק החותם את ספר במדבר: **"אלה המצוות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו"**. ופסוקים מקבילים אלו מצביעים שוב על אותם שני ממדים שבאו לידי ביטוי בברית חורב בסוף ספר ויקרא.

אם כן, **שני מקורות חיונו לנו ללכת אחר ציווי התורה**: מחד, אלו מצוות שציווה ה' "חקים ומשפטים צדיקים" (דברים ד', ה-ט) אשר הם חכמתנו ובינתנו לעיני העמים, ומצד עצמם ומצד מי שצווה עליהם יש ללכת אחריהם. מאידך, גם אם לא היו כאלו מחוייבים אנו כלפי הקב"ה בברית אשר כרתנו עמו על הדברים הללו. ספר התורה הוא ספר הוראת המצוות וספר הברית, אלו שני ממדים נפרדים ומקבילים, השזורים זה בזה ומרכיבים יחד את "ספר התורה".

לקוח את הספר התורה הזה

אך טבעי הדבר שאף בסיום התורה יבוא לידי ביטוי שני הממדים שהצבענו עליהם (דברים ל"א, ט-יג): **"ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל: ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים... בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם... למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת"**.

ופסקה מקבילה אך שונה מוצאים אנו בהמשך (דברים ל"א, טז-ל):

"...ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ... ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו... כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו... ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי... והי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם ויצו משה את הלויים נשאי ארון ברית ה' לאמר: לקח את ספר התורה הזה ושמרתם אתו מצד ארון ברית ה' אלקיכם והיה שם בך לעד. כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה. הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' ואף כי אחרי מותי... כי ידעתי אחרי מותי כי השחת

תשחתון... וקראת אתכם הרעה באחרית הימים... וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם."

משה מסיים לכתוב את התורה פעמיים כיוון שבעצם הוא מסיים כאן שני ספרים. הצד השווה שבכל פסקה הוא המבט אל העתיד במעמד הקהל, לקבל תורה ברוב עם כל שבע שנים, וכך ישתמר יעודו על ספר התורה ספר המצוות (ע"ע רמב"ם, הלי חגיגה, פ"ג). אמנם בפסקה השנייה מסתיים ספר הברית, על כן סיום ספר הברית שזור בנבואה על העתיד בו תתממש הברית לטוב או למוטב. ובתור "ספר הברית" נצטוו הלויים לשימו לצד לוחות הברית בארון ברית ה' כיוון שדברים שבלוחות הברית הן חן שבכל ספר וספר" כדברי הרמב"ם (הלי ספר תורה פ"י). אמנם לכאורה יש לעורר שאלה, הלא לדברינו גם ללוחות יש ממד של לוחות התורה והמצווה ומדוע מצד פן זה לא יצווה משה על הצמדת ספר המצוות ללוחות התורה והמצווה?

והיה שם בך לעד

אנו רגילים לדבר על "לוחות הברית". לעיל התוודענו לשם נוסף שלהם "לוחות התורה והמצווה" אך לאמיתו של דבר שם שלישי להם (שמות ל"ב, טו):
 "ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך. ונועדתי שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארן העדת..."

מעתה עלינו להבין את טיב היחס בין לוחות הברית ללוחות העדות. האם הם שונים ומקבילים, או שמא הם משלימים זה את זה? ועוד יש להבהיר מהי משמעותה של העדות שעל שמה נקראו הלוחות? פיתרון לשאלותינו נמצא בפסוקים בספר שמות (ל"ד, כז-כט):

"ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל... ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים. ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדות ביד משה ברדתו מן ההר..."

ברית כרת ה' עם עמו ישראל במעמד הר סיני אך הברית היא אירוע חד פעמי, איך נשמור את הברית? מי יעיד על הברית? הווה אומר הלוחות יעידו על הברית. הלוחות הם "לוחות העדות" שבהן כתובים "דברי הברית" וכך תונצח הברית לדורות. אשר על כן המשכן הוא "משכן העדות" כי תורף המשכן הוא הנצחת השראת השכינה ממעמד הר סיני והוא משכן לעדות על הברית שנכרתה במעמד הר סיני.

עתה נשוב לקרוא את הפסוקים בסוף פרשת "ויילך" (דברים ל"א, כד-כו):
 "ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם. ויצו משה... לקח את ספר התורה הזו ושמרתם אתו מצד ארון ברית ה' אלקיכם והיה שם בך לעד."

שעה זו היא שעה של "החלפת משמרות" העברת תפקידים, מכיוון שעם ישראל מתכוון לשיבת קבע בארצו ותקופת המדבר הארעית הולכת ונשלמת. משה מעביר

את מושכות ההנהגה ליהושע. אף כאן ברית הר סיני שתועדה בלוחות העדות מעתה תתועד בספר העדות, בספר התורה, שהוא יהיה מעתה לעד על השגחת ה' על עמו כפי מעשיהם לפי תנאי הברית שנכתבה. ספר הברית מחליף את "לוחות הברית". אשר על כן מקומו של ספר העדות אשר כתובים בתוכו דברי הברית הוא במקומם של לוחות העדות שכתובים בהם דברי הברית. ספר הברית הוא המשך העדות על הברית בין הקב"ה לישראל ומכוח זה ראוי לו המקום בארון הברית בצמוד ללוחות העדות על דברי הברית, שכן אף הלוחות זכו למקום מכובד זה, אך בגלל היותם לוחות העדות⁵ כמו שמפורש בפסוקים (שמות כ"ה, כא-כב) אלא שמעתה ספר התורה יהיה שם לעד.

משמעות ה"ברית"

עתה נשיב על השאלה שפתחנו בה. לוי התורה הייתה פותחת ב"החודש הזה לכם" לא הייתה אלא ספר מצוות, אך התורה פתחה בספר בראשית ללמדנו כדברי הרמב"ן, שאם נעבוד את ה' נוכח בארץ המובחרת ואם לא, נגורש משם. הוזה אומר פתיחת התורה נועדה לשוות אופי נוסף לתורה כספר ברית, ואין זו יחידה נפרדת שהודבקה לתורה באופן מלאכותי אלא היא שזורה ומקבילה לכל אורך הספר. וספר המצוות וספר הברית יחד הם המרכיבים את "ספר התורה"⁶. אך יש לשאול, מה צורך יש לכריתת ברית על המצוות? מה נוסף בכך? הלא עם ישראל מחוייב לקיים את המצוות גם ללא כריתת הברית, ואם יפר אותם, יבולע לו. ומה משמעותה של כריתת הברית? לאמיתו של דבר, הבדל ניכר יש בין קבלת מצוות לכניסה לברית. שכן ב"ספר המצוות" יחס הקב"ה לעם ישראל הוא כיחס מצווה אל עבדיו, הקב"ה שולט על עם ישראל ומכוח זאת הוא פוקד עליהם לקיים מצוותיו. אך לא כן ביחס לברית (דברים ז', ט-ב).

"ידעת כי ה' אלקיך הוא האלקים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור. ...ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוה היום לעשותם. והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתך".

5. אפשר ועל פי רעיון זה יש להציע טעם נוסף למיקום הלוחות במקום הקדוש שבמשכן שמעליו מתגלה הקב"ה. מעבר לעובדה שתוכן הלוחות הוא מעמד הר סיני ואופי הדיבור במשכן הוא המשך אותו מעמד. מעתה יש לומר, כיוון שהלוחות מעידים על הברית שמשמעותה שגורלם של ישראל ייקבע בהתאם למעשיהם, הרי שזה מבטא השגחה צמודה של ה' על עמו וזו כעצם השראת שכינה בתוכם.
6. כבר שאלו ראשונים מזוע נוקקה התורה לכתיבת שחר ועונש בתורה, והשיבו ראשונים ואחרונים לשאלה זו כל אחד לפי דרכו. אך ע"פ דרכנו מתבאר שהיה הכרח לכתיבתם, שכן זהו חלק אימננטי של תורה כספר ברית שיש לה תוצאות חיוביות ושליליות, ועל חשיבותה של התורה כספר ברית נבאר לקמן.

בולט לעין שלמצוות יש מצווה ויש מצווים, אך בברית אין הדבר כן. הקב"ה כרת ברית עם ישראל כביכול כשווה עם שווים. וכשם שישראל מחוייבים לברית הקב"ה מחוייב לברית, מה שאינו כן מצד המצוות שם הוא מצווה עליון על ישראל. עתה מתבאר שמימד הברית המיוחד לישראל גדול הוא ממימד המצוות, והשכר ועונש שהובטח בברית הוא הנהגה יחודית וקשר מיוחד בו מנהיג ה' את עמו בכל עת ובכל זמן לפי הברית שנכרתה ביניהם. וכמו שכתב הרמב"ן (שמות י"ג, טז):

"שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות - יצליחו שכרו, ואם יעבור עליהם - יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר. ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות".